

dr hab. Michał Grech, profesor UWr.

Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej

Uniwersytet Wrocławski

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ MGR MAGDALENY KUKULAK PT. „NAGŁÓWEK TELEWIZYJNY (PASEK) JAKO ŚRODEK RETORYCZNY W PRZEKAZIE AUDIOWIZUALNYM”

Rozprawa doktorska magister Magdaleny Kukulak jest poświęcona analizie tak zwanych pasków telewizyjnych. Jak pisze sama Autorka, jest to głównie analiza retoryczna. W moim przekonaniu praca jest jednak o wiele szersza, gdyż poza analizą retoryczną, stanowiącą główną część pracy zawiera także inne, bardzo interesujące elementy. Uprzedzając konkluzję: zarówno analiza retoryczna jak i korpusowa stanowią istotny wkład do badań nad paskami telewizyjnymi. Co szczególnie istotne, w pracy mamy do czynienia zarówno z analizą jakościową, kategoryzacją tekstów, a także doskonale ją uzupełniającą analizą korpusową. Jest to więc praca, która nie zamyka się w jednej, siłą rzeczy ograniczonej metodzie, ale mamy tu do czynienia z pracą wielowymiarową. O czym napiszę w dalszej części niniejszej recenzji.

Ponieważ praca jest rozbudowana zarówno w wymiarze rozległości materiału, ilości metod jak i wielkości samej pracy, to rozpocznę od przedstawienia i oceny struktury recenzowanej pracy doktorskiej. Także struktura niniejszej recenzji będzie oparta o strukturę pracy. Praca doktorska Pani Kukulak składa się z siedmiu rozdziałów i podział ten uważam za prawidłowy i celowy. Sam spis treści liczy cztery strony i pozwala na szczegółową orientację w układzie pracy. Struktura pracy jest klarownie przedstawiona w spisie treści i zawiera wszystkie elementy oczekiwane w pracy naukowej. Praca rozpoczyna się wstępem, w którym Autorka zapoznaje czytelnika zarówno z głównym problemem badawczym, jak i ogólną konstrukcją pracy. Zabieg ten ułatwia zrozumienie dość rozbudowanego tekstu.

Rozdział pierwszy to rozdział teoretyczny, w którym przedstawiono zarówno historię rozwoju pasków jak i przesłanki dla językoznawczej i medioznawczej analizy zjawiska. Tym samym czytelnik zostaje wprowadzony w genezę powstania pasków telewizyjnych w ich dzisiejszej formie. Uzupełnieniem jest krótka prezentacja programów informacyjnych, których wiadomości podlegały analizie. Do tego rozdziału mam tylko jedno zastrzeżenie: brak w nim wprowadzenia czytelnika w to jak Autorka rozumie pojęcie retoryki. Pojęcie to dość stare,

nadal z powodzeniem używane, wymaga jednak wyjaśnienia w pracy naukowej. Brak ten Pani Kukulak uzupełnia satysfakcjonująco w rozdziałach trzecim i czwartym.

Rozdział drugi, to rozdział metodyczny, w którym przedstawiono zarówno kryteria doboru materiału, uzasadnienie doboru i charakterystyki programów informacyjnych będących źródłem danych. Zarówno kolejność układu ww. treści, jak i całościowe ujęcie tej części pracy świadczy o dobrym zrozumieniu metod pracy naukowej. Także następny podrozdział, w którym przedstawiono podział materiału na kategorie, pozostawia bardzo dobre wrażenie o świadomości badawczej Pani Kukulak. Podział na kategorie jest klarowny, rozłączny i nie budzi wątpliwości. Doceniam też formę prezentacji zawartości poszczególnych kategorii oraz przykładów wybranych pasków. W rozdziale drugim brakuje mi tylko (tak jak w kolejnym) nieco dokładniejszej prezentacji uzyskanych wyników – badaczka wspomina tylko o tym, co jej zdaniem jest ważne. Niestety nie możemy sprawdzić tego sami na materiale, nie znamy też kryteriów tego, co uznano za istotne. W wersji drukowanej sugerowałbym jakąś formę prezentacji danych, która pozwala na szczegółowe przedstawienie dużej ilości danych. Do drobnych słabości zaliczyłbym jeszcze drobne i pojedyncze błędy interpunkcyjne oraz w pisowni niektórych wyrazów. Wydaje się, że są to błędy wynikające z pośpiechu w pisaniu (braki pojedynczych liter), a nie braku znajomości zasad ortografii. Uważam je za raczej drobne niedociągnięcia. Za istotną wskazówkę metodologiczną i poniekąd wniosek z pracy uznaję wskazanie konieczności obejrzenia materiału opisywanego przez pasek przed jego kategoryzacją. Wskazuje to, że Autorka zarówno zapoznała się z materiałem, jak i ma świadomość złożoności zjawiska i metodologii badań.

Rozdział trzeci zawiera analizę składni nagłówków wg. propozycji Strutyńskiego z 1997 roku. Choć jest to obszar mniej interesujący dla mnie, to doceniam dokładne i wyczerpujące przedstawienie konstruktów językowych i komunikacyjnych, istotnych w wybranych telewizjach, tak jak zrobiono np. na stronach 82, 86. Na marginesie dodam, że ciekawe byłoby całościowe zrekonstruowanie obrazu wszystkich istotnych konstruktów wstępujących często np.: Polski, Polaków, rządu, opozycji czy Niemiec. Choć to oczywiście temat na osobną pracę badawczą, do której niniejszym zachęcam. Autorka wykorzystała tradycyjne kategorie językoznawcze do analizy badanych tekstów i wykazała, kto i kiedy używa części form osobowych (TVP) i kogo czyni pozytywnym agensem. Nie mam zastrzeżeń do tej części pracy, uznaję ją za rzetelnie przygotowaną i przedstawioną.

Rozdział czwarty nosi tytuł „Środki retoryczne i funkcje pasków” i sugeruje największy związek z tematem pracy. W rzeczy samej Autorka wprowadza nas w rozumienie funkcji języka, którym środki retoryczne mają służyć. Wykorzystuje zarówno klasyczną propozycję Jakobsona (1960), jak i prace Walerego Pisarka i Grażyny Habrajskiej. Dobór podstawy teoretycznej oceniam pozytywnie, tak jak dalszą operacjonalizację na materiale własnym. Pozycje językoznawcze uzupełnione są propozycjami zajmującymi się analizą dyskursu mediów (min. Lisowska-Magdziarz 2006, Loewe 2014). W tym rozdziale zreferowane są też główne środki retoryczne takie jak: humor, metafory, metonimie, ironia, animalizacja,

antropomorfizacja itd. We wszystkich podrozdziałach przedstawiono przykłady, najważniejsze wyniki i wnioski. Jak wspominałem już wcześniej, brakuje mi tu pokazania większej ilości tabel z wynikami. Rozumiem, że w ramach przyjętej konwencji, nie są one tak istotne, natomiast pokazanie danych nie tylko uwiarygodniłoby tekst pracy, ale i dało czytelnikowi możliwości samodzielnej analizy.

Rozdział piąty zawiera najciekawsze moim zdaniem wyniki i wnioski, które przedstawiono w wielu tabelach i gruntownie omówiono. Analiza ilościowa leksyki wychodzi od klasycznego podejścia do badań korpusowych. Następnie analizy skupiają się przede wszystkim na aspekcie podobieństw i różnic pomiędzy korpusami poszczególnych programów oraz porównaniu do korpusu języka polskiego. Uzyskane drogą porównań listy słów podobnych i różnych w badanych podkorpusach wskazują zarówno na tematy poruszane w wiadomościach, jak i na podobieństwa i różnice dyskursowe badanych programów informacyjnych. Moim zdaniem, wyniki te są bardzo istotne, ponieważ w sposób niebudzący wątpliwości i nie wymagający spekulacji pokazują charakterystyczne wartości i specyfikę dyskursów. O ile we wcześniejszych rozdziałach brakowało mi tabel z wynikami, to w tym bardzo doceniam prezentację danych: od list frekwencyjnych poczynając, przez słownictwo charakterystyczne, po kolokacje wyrazów i listy podobnego i różnego słownictwa. Brak mi tylko wyjaśnienia pod tabelami (22, 27 itp.) co oznacza pogrubienie. Uważam, że dane z tego rozdziału są bardzo ciekawe i istotne, i wymagają publikacji. Gdyby Autorka nie zdecydowała się na publikację książkową, do której zachęcam, to bardzo mocno sugeruje wydanie chociaż rozdziałów 4 i 5 w formie artykułów. Pozwolę sobie sparafrazować to, co na ten temat sędzę, przy pomocy języka ze sportowych pasków telewizyjnych: „genialne wyniki”. Dane z tabeli nr 43 warto byłoby przedstawić też formie zrelatywizowanej – ułatwi to porównania. Zestawienia podobieństwa słów kluczowych wydają się być świetnym miernikiem podobieństwa dyskursów dla analizowanego materiału.

Rozdział szósty zawiera studium przypadku zrealizowane na materiale programów informacyjnych odnoszących się do zabójstwa Pawła Adamowicza (prezydenta Gdańska). Zaprezentowane wyniki bardzo klarownie wskazuje różnice w „relacjonowaniu”, czy też odnoszeniu się do tego wydarzenia. Doktorantka sprawnie pokazuje rozbieżności pomiędzy różnymi stacjami, zarówno ilościowe (znacząca ilość pasków Polsatu i relatywnie niewielka TVP), jak i jakościowe (np. skupienie TVP na śledztwie, a TVN na tle politycznym). Także analiza programów poprzedzających zabójstwo pokazuje kontekst medialny, który jak się wydaje, nie był bez znaczenia w tej sytuacji. W czasie podlegającym badaniu, a poprzedzającym o rok zabójstwo, 16 z 20 materiałów wyemitowanych w TVP miało wydźwięk negatywny. W tym samym czasie (12 miesięcy) TVN wyemitował 4 materiały na temat Gdańska i jego prezydenta i żaden nie był ewidentnie negatywny. Wyniki pracy Pani Kukulak dają mocną podstawę do szukania roli mediów w kształtowaniu nie tylko wiedzy czy opinii, ale niestety i tragicznych wydarzeń – o czym w komentarz mówiły inne stacje telewizyjne.

W rozdziale siódmym (i ostatnim) Pani Kukulak podjęła się przedstawienia problematyki nieco odbiegającej od głównego tematu – retoryczności samych pasków, na rzecz skupienia się na ich społecznej recepcji i twórczości do nich nawiązującej. Część ta niejako zamyka całą pracę, pokazując istotność badanego zjawiska dla sfery kultury czy też komunikacji społecznej w Polsce. Memy, twitty, piosenki, generatory pasków, gry ..., które przedstawiono w tej części pracy jednoznacznie pokazują szerokość recepcji i odpowiedzi odbiorców pasków, którzy przestali być już tylko „odbiorcami”. Zmotywowani, czy też zirytowani tym co w tych paskach się znajduje przetwarzają je (najczęściej humorystycznie). Tym samym widzimy, że paski telewizyjne badane przez magister Kukulak nie są marginalnym tematem, językoznawczym czy medioznawczym – znalazły miejsce w wielu aspektach komunikacji społecznej i najpewniej zostaną jeszcze nie raz wykorzystane i zapamiętane.

Bibliografia, filmografia, spis tabel, rysunków i wykresów jednoznacznie wskazują na edytorskie kompetencje w pracy naukowej Pani magister.

Przedstawiona do recenzji praca w niebudzący wątpliwości sposób spełnia wszystkie wymagania stawiane pracom doktorskim. Praca obejmuje nowatorski problem badawczy i w oryginalny sposób go rozwiązuje. Wiedza teoretyczna i standardy metodologiczne zastosowane w pracy wskazują na umiejętności samodzielnego prowadzenia badań naukowych przez doktorantkę. Wykorzystanie literatury naukowej i badań własnych, wskazuje na pełne zrozumienie zależności między nimi. Pracę oceniam bardzo dobrze, wręcz wyróżniająco. Nie mam zastrzeżeń merytorycznych do pracy. Zachęcam Autorkę umieszczenie plików źródłowych w otwartym repozytorium, gdyż mogą one stanowić cenny materiał badawczy do porównań.

Z przyjemnością wnoszę, o dopuszczenie Pani magister Magdaleny Kukulak do dalszych etapów przewodu doktorskiego oraz wyróżnienie pracy.

dr hab Michał Grech

Wrocław, 14.09.2023